

DE KRUISWEG VAN BEVERLO

De lotgevallen van een controversieel kunstwerk

August Borms cultiveerde zijn imago als 'Vlaamse Christus' en het feit dat zijn terechtstelling in 1946 plaatsvond op Goede Vrijdag droeg zeker bij aan dat aura. Ook andere veroordeelde collaborateurs zagen zichzelf (en werden door hun omgeving gezien) als martelaars voor hun overtuiging en hun straf als het kruis dat zij moesten dragen. Het motief van de kruisweg duikt dan ook geregeld op in kunstwerken die in de naoorlogse periode tot stand kwamen in het door een streng katholicisme getekende Vlaams-nationalistische milieu. Eén zo'n kruisweg van de hand van de Sint-Niklase kunstenaar Flor De Raet (1911-1995) groeide uit tot een symbool van de amnestiebeweging. Deze zogenaamde 'repressiekruisweg' kwam tot stand in het kamp van Beverlo in 1947 en werd door de maker opgedragen "aan de 242 terdoodveroordeelden". De reeks van veertien houtskooltekeningen bevindt zich sinds 2018 in het ADVN.

Flor De Raet

De Raet genoot zijn artistieke opleiding aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten in Sint-Niklaas, waar hij schilderles kreeg van Jozef Horenbant. In 1932 werd hij laureaat van de provinciale Syndicale Kamer van Nijverheidskunsten in Gent en won de Ereprijs van de stad Sint-Niklaas. Vervolgens bouwde hij een loopbaan uit als textieltekenaar en ontwerper van kartons voor verschillende Wase firma's. Hierdoor had hij minder tijd voor zijn schilder- en houtsnijwerk; het was dan ook vooral na zijn pensioen dat De Raet naam maakte als kunstenaar. Toch zou zijn faam vooral berusten op zijn artistieke productie uit de onmiddellijke naoorlogse periode, toen hij gevangen zat wegens collaboratie.

Tussen 1941 en 1944 diende De Raet als luitenant in de Vlaamse Wacht, waarover hij getuigde: "Ik behoorde tot de lichte 1931 en werd in het leger Vlaamsgezind omdat vele bevelen en officieren eentalig

Flor De Raet op 62-jarige leeftijd, s.d.
[Collectie Bibliotheca Wasiana, map 492]

Frans waren. Tijdens de achttiendaagse veldtocht in 1940 werd ik krijgsgevangene gemaakt. Na mijn vrijlating vond ik geen werk meer als textieltekenaar. Ik gaf dan maar gevolg aan de oproep van VOS voor de Vlaamse Wacht. (...) Wij waren bewapend en voerden bewakingsopdrachten uit bij militair-ekonomisch belangrijke installaties. Ik was niet beschaamd mijn uniform te dragen en werd in de septemberdagen van 1944 dan ook onmiddellijk opgepakt."

In november 1945 werd De Raet wegens verraad, het opnemen van de wapens tegen België en verklaring veroordeeld tot vijftien jaar hechtenis. Hij zat achtereenvolgens opgesloten in het hechteniskamp van Lokeren, de Wollestraat in Gent en de kazerne van Dendermonde. Met name die laatste locatie maakte een diepe indruk: "Daar heb ik verschrikkelijke dingen gezien. In het beruchte vijfvertje werden mensen ondergedompeld en terug in het water geschopt tot bloedens toe." Zijn gevangenschap werd nog verzwaaard door het overlijden van zijn eerste vrouw Maria Carolina Van Eeckhoorn op

1 maart 1945, als gevolg van een V1-bombardement op Westmalle, waar zij in een sanatorium verbleef. Uiteindelijk werd hij overgebracht naar het kamp van Beverlo, waar hij het grootste deel van zijn straf uitzat. Naar eigen zeggen genoot hij er een milder regime, ook al ging het er ook daar soms heftig aan toe: *“Afen toe beleefde ik wel bange momenten. Regelmatig werden 200 tot 300 geïnterneerden verzameld en de weerstand pikte dan enkele mensen uit. Ook de Oostfronters die men binnenbracht, werden vreselijk mishandeld.”*

Het ontstaan van de kruisweg

In Beverlo mocht De Raet zich artistiek bezighouden met het oog op zijn re-integratie in de maatschappij. Zo werkte hij onder meer als illustrator voor het kampblad *Opbouw*. Hij had een atelier ter beschikking en werd voorzien van goed werkmateriaal. Schilderijen die hier vervaardigd werden, werden verkocht door de kampdirectie

Willy Van Leemput vervaardigde een serie steendrukken over het dagelijks leven in het kamp van Beverlo. Links: 'December 1945' en rechts: 'Binnen-zicht'. [ADV, VKP196 & VKP199]

om de 'sociale kas' van het kamp te spijsen. Sommige werken werden dan weer uit het kamp gesmokkeld om daarmee de familie van de kunstenaar te onderhouden. Nog andere kwamen in bezit van prominenten als minister van Justitie Paul Struye (CVP). Naast deze geautoriseerde werkzaamheden werkte De Raet in het geniep aan zijn kruisweg met houtschool. In twee weken tijd tekende De Raet de veertien staties, elke dag één, 's ochtends het gelaat en 's middags de handen.

De Limburger Hubert (Bert) Broeckx (1909-1982) stond model voor de Christus-figuur. Net als De Raet had hij bij de Vlaamsche

Wacht gediend (in Zutendaal) en was bovendien naar het oostfront getrokken. In maart 1946 werd hij tot twaalf jaar hechtenis veroordeeld.¹ Hij werd eerst opgesloten in de gevangenis van Tongeren en vervolgens in het kamp van Beverlo, waar de meeste 'wapendragers' zaten. En hij was niet de enige van de familie: nog twee broers streken aan het oostfront – één van hen sneuvelde in Krasny Bor – en nog een andere broer werd ook veroordeeld als Vlaamsch Wachter. (Een vijfde broer zat bij het verzet en werd na de oorlog buiten de familie gesloten.) Eén van de broers van Hubert werkte in Beverlo ook samen met De Raet en Albert André De Clerck aan een reeks houtsnedes over 'het leven van Tjil Uilenspiegel' voor *Opbouw*, die in 1950 als kalender werden uitgegeven door De Clauwaert. De drie broers Broeckx die in Beverlo gevangen zaten, bleven ook nadien actief in het flamingantische verenigingsleven.

(1) In verschillende artikels wordt verkeerdelijk beweerd dat een terdood- veroordeelde model stond.

Flor De Raet maakte in Beverlo illustraties voor het kampblad *Opbouw*. Een reeks houtsnedes over 'Het leven van Tjil Uilenspiegel' verscheen als bijlage bij het blad en werd in 1950 uitgegeven als kalender. [ADVN, VPB298]

Elke statie van de kruisweg werd vergezeld door een bijbehorende tekst van de hand van de Limburgse schrijver, dichter en journalist Lambert Swerts (1907-1980).² Die was tijdens de bezetting kabinetssecretaris van de Limburgse gouverneurs ad interim Gerard Romsee en Jozef Lysens geweest. In die functie werkte hij nauw samen met kabinetschef Theo Brouns, die na de oorlog ter dood veroordeeld en geëxecuteerd werd. Swerts was ook medewerker van de VNV-bladen

(2) De teksten zijn anoniem en de auteur was lang onbekend; Swerts wordt geïdentificeerd in de (onuitgegeven) catalogus van een retrospectieve in Sint-Niklaas, 1991.

Volk en Staat en *De Toekomst* (waarvan hij medeoprichter en kort hoofdredacteur was). Hij werd initieel veroordeeld tot levenslange hechtenis, later herleid tot vijftien jaar en bij een latere genademaatregel tot zes jaar. Hij gaf blijk van een bijzondere interesse voor het thema van de kruisweg: in 1946 schreef hij een gedicht over Simon van Cyrene voor een andere kruisweg die in gevangenschap (in Merksem) gemaakt werd door de schilder Lei Tomsin en in 1949 vertaalde hij *Le Chemin de la Croix* van de Franse dichter Paul Claudel. Het werk vergaarde al snel bekendheid en bewondering in het kamp: *“De kruisweg heeft bij vele geïnterneerden een diepe indruk nagelaten. Tijdens de ‘wandelingen’ konden zij een blik werpen in het*

atelier. Diepgelovige Vlaamsgezinden voelden toen aan dat zij een stukje van Kristus’ kruis droegen.” De staties werden clandestien gefotografeerd en de foto's uit het kamp gesmokkeld. Zo kwamen er tientallen reproducties in omloop en begon het werk gaandeweg bekendheid te verwerven in Vlaams-nationalistische kringen buiten het kamp.

In 2018 gaf de parochie Sint-Jan-de-Doper de kruisweg van Flor De Raet in bewaring aan het ADVN. Van de veertien houtskooltekeningen worden er hier drie afgebeeld: 'Hij staat terecht' (statie 1), 'Hij ontmoet zijn moeder' (statie 4) en 'Hij wordt van zijn klederen ontbloot' (statie 10). [ADVN, VTC39/1, 39/4 & 39/10]

Vervolgens ontstond het plan om ook de kruisweg zelf het kamp uit te smokkelen. Toen de plannen hiervoor uitlekten, moest alles nog versneld worden. De bewakers, dikwijls arbeiders die vrijwillig in Duitsland waren gaan werken, lieten zich evenwel gemakkelijk omkopen. Op het moment dat de autoriteiten de clandestiene kruisweg kwamen opeisen, was ze reeds weg. Het kwam De Raet wel op een week eenzame opsluiting te staan.

De omzwervingen van de kruisweg

De Raet kwam vrij in juli 1949, na een derde van zijn straf uitgezeten te hebben. De kruisweg kwam na zijn vrijlating weer bij zijn maker terecht en bleef de volgende decennia in zijn bezit. Hoewel

zijn huis volhing met eigen werk, bewaarde hij zijn 'meesterwerk' apart. Het werd enkel uitgehaald voor tentoonstellingen en speciale gelegenheden. Zo was de kruisweg te zien op een tentoonstelling van de Vlaamse Toeristenbond in de Hendrik De Braekeleergalerij in Antwerpen in 1974 en bij een retrospectieve in de Kredietbank in Sint-Niklaas in 1981. Ze kreeg ook een prominente rol toebedeeld bij de viering van de 'Bormsdag' in Sint-Niklaas op Palmzondag 15 april 1984, die in het teken stond van 'Gekruisigd Vlaanderen'. Naar aanleiding hiervan organiseerde het Bormskomitee een driedaagse conferentie rond 'Amnestie en Vredesbeweging' in het Sint-Jozef-Klein-Seminarie, waar Borms zelf nog school had gelopen. Tegelijk met de conferentie werd de kruisweg tentoongesteld in de Calfac-

zaal van het college. De tentoonstelling werd geopend door Gilbert Van Bel, voorzitter van het Sint-Maartensfonds Waasland-Dendermonde; toelichting bij het werk werd gegeven door cultuurschepen Daan Anthuenis (toen Volksunie, later SP). Die richtte zich tot de aanwezige kunstenaar om zijn vertrouwen voor de toekomst van hun ideaal uit te spreken. *"De zelfstandigheid van Vlaanderen is niet meer zover af"*, besloot hij zijn toespraak.

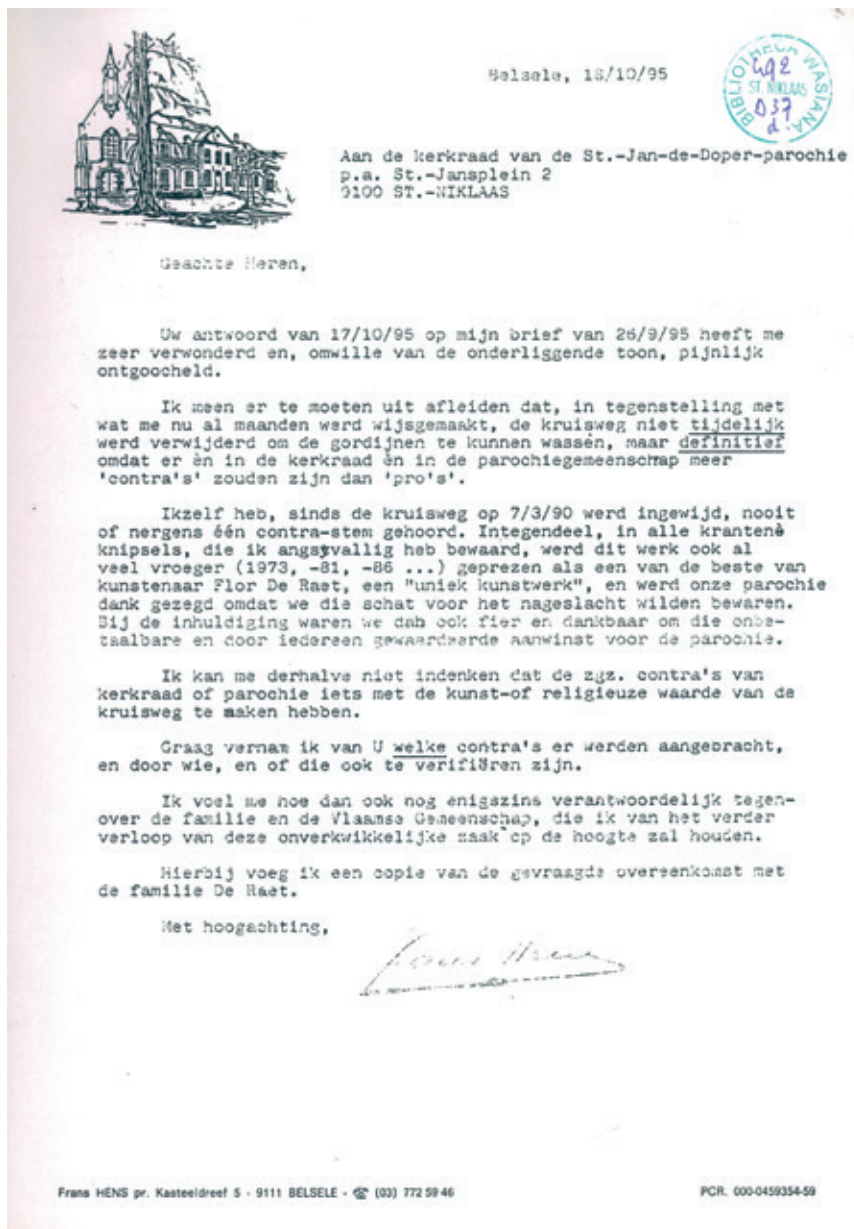
Later dat jaar, in september 1984, was de kruisweg te zien in het Bormshuis in Antwerpen. Dezelfde organisatie, het Borms Documentatie- en Actiecentrum, bracht voor het 'Bormsjaar' 1986 een brochure uit met reproducties van de veertien staties en de begeleidende teksten, vergezeld van een inleidend gedicht van Roni Ranke, *Bid voor Vlaan-*

Flor De Raet met zijn potloodtekeningen over het leven in het interneringskamp van Lokeren. Copyright Francine Schalckens voor de *Gazet van Antwerpen*, februari 1986. [ADV, VFA 2211]

deren. De uitgave was bedoeld *"als een hulde en een herinnering aan allen, die in Belgische gevangenissen en kampen getuigd en geleden hebben, van hun liefde, voor Vlaanderen"*. Rond deze tijd begon zich ook de vraag te stellen wat er met de kruisweg moest gebeuren. Naarmate zijn gezondheid verslechterde, zocht De Raet naar mogelijkheden om het werk in zijn geheel bewaard te zien. Even was er sprake van de kruisweg over te brengen naar de kapel van de IJzertoren, maar van dit plan kwam niets terecht. De *Gazet van Antwerpen* suggereerde: *"Het uniek kunstwerk zou alleszins een onvervangbare aanwinst zijn voor een archief- of documentatiecentrum met Vlaams-nationale inslag"*. Het zou echter nog een kwarteeuw duren voor het zover kwam.

De Raet sprak met geïnteresseerde kopers en verenigingen, maar het liefst zag hij zijn 'meesterwerk' in een kerk terechtkomen. Op 19 mei 1988 schonk hij de kruisweg aan zijn parochie, Sint-Jan-de-Doper in Sint-Niklaas. Als jongste parochie van de stad (gesticht in 1964) beschikte deze echter nog niet over een volwaardige kerk. Erediensten vonden plaats in een ontmoetingscentrum dat in 1969 gebouwd was als voorlopige kerk. Pastoor Frans Hens beloofde om de werken een blijvende plaats in de uiteindelijke kerk te bezorgen, de enige voorwaarde bij de schenking. Kort daarvoor had het bisdom beslist om af te zien van plannen voor een nieuw kerkgebouw en om het ontmoetingscentrum uit te bouwen tot volwaardige kerk. Uiteindelijk werden de verbouwingswerken nooit uitgevoerd door een gebrek aan middelen, maar op 7 maart 1990 werd de kruisweg officieel ingewijd in het bezoekerscentrum naar aanleiding van de vijfentwintigste verjaardag van de parochie. Pastoor Hens zag hierin *"een aangepaste symbolische bekroning van onze parochie-bouw-kruisweg in afwachting van de verrijzenis"*.

Een van de vele brieven die pastoor Frans Hens schreef aan de kerkraad van Sint-Jan-de-Doper over de verwijdering van De Raets kruisweg uit de kerk. [Collectie Bibliotheeca Wasiana, map 492]

Voor zijn tachtigste verjaardag werd De Raet in juli 1991 door de stad Sint-Niklaas gehuldigd met een retrospectieve in het cultureel centrum in de Cipierage. Huldigungen van kunstenaars voor hun verjaardag waren een lokale traditie, maar bij De Raet lag dit gevoelig vanwege diens collaboratieverleden. Er werd dan ook geen promotie gemaakt voor de tentoonstelling, maar de organisatie liet wel duidelijk blijken waar het haar om te doen was. Initiatiefnemer Fons Goethals, actief bij verschillende lokale flamingantische organisaties, sprak over een tentoonstelling *“in het teken van de verzoening tussen alle burgers”* en van de *“amnestiegedachte”*. Cultuurschepen Nelly Maes (Volksunie) verklaarde bij de opening: *“Eerder schonk de Sint-Janparochie hem amnestie door een kruisweg van zijn hand op te hangen. Vandaag, op 11 juli geeft het stadsbestuur amnestie.”* De tentoonstelling toonde een reeks tekeningen die het kampeleven in Lokeren, Dendermonde en Beverlo uitbeeldden, *“waar hij ondanks de omstandigheden of wellicht juist daarom tot volle artistieke bloei kwam”*. Van de kruisweg waren reproducties te zien; de kerk werd op afspraak opgesteld voor bezichtiging van het origineel.

Daar zou hij echter niet lang meer te zien zijn. De Raet overleed op 20 maart 1992, de uitvaart volgde vijf dagen later in de Sint-Jan-de-Doperkerk. Een maand later besliste de kerkraad om de kruisweg te verwijderen en onder te brengen in de pastorie. Volgens de verklaring gebeurde dit om de gordijnen waarvoor het werk hing te wassen; volgens pastoor Hens – sinds begin dat jaar op rust gesteld – werd het werk verwijderd vanwege de achtergrond van de maker. Eén van de kerkraadsleden liet zich ontvallen dat het werk *“niet aan de godsdienstige bronnen van een kruisweg”* voldeed, maar ook dat de kunstenaar *“tenslotte (...) een collaborateur”* was. De kruisweg kwam alleszins niet meer terug. De kerkfabriek stelde een beslissing uit naar de eerstvolgende kerkraad in januari 1996. Als officiële reden werden nu herstellingswerken aan het dak opgegeven, die enkele maanden in beslag zouden nemen, maar er werd ook verwezen naar meningsverschillen onder parochianen: de duistere toon van het werk zou niet bij iedereen in de smaak vallen. Anderen misten de kruisweg dan weer wel en spraken er pastoor Hens op aan. Die begon eind 1995 een brievenactie waarin hij *“alle rechtgeaarde Vlamingen”* opriep om protest aan te tekenen bij de parochie tegen deze *“culturele, artistieke en religieuze bekrompenheid”*. Ook Goethals en VOS-voor-

zitter Jos De Cock sloten zich hierbij aan. Noch de brievenactie noch bemiddeling van het bisdom bracht echter zoden aan de dijk.

In 2017 werd de Sint-Jan-de-Doperkerk onttrokken aan de eredienst en besloot men om de parochie weer toe te voegen aan de Onze-Lieve-Vrouwparochie waar ze een halve eeuw eerder van was afgesplitst. Voor de kruisweg, die al die tijd verborgen was gebleven in de pastorie, werd uiteindelijk een oplossing gevonden: in 2018 werd een overeenkomst aangegaan met het ADVN om hem daar in bewaring te geven. De kruisweg vond er een plaats onder het ‘controversieel erfgoed’ uit de repressieperiode die daar al aanwezig was. Het jaar daarop toonde de drukbezochte tentoonstelling *Gemaakt achter prikkeldraad* (met werk van Flor De Raet) dat de publieke belangstelling hiervoor nog altijd groot is. [\[Robbe Devriese\]](#)

Bronnen bij deze bijdrage: De kruisweg van Beverlo, Antwerpen: Borms Documentatie- en Actie Centrum vzw, 1986 (ADV N, VPB18/1-31); Documentatiemap Flor De Raet (ADV N, DA323/9); Documentatiemap Flor De Raet (Bibliotheca Wasiana, MAP 492); Documentatiemap August Borms (Bibliotheca Wasiana, MAP 105); Archief kerkfabriek en parochie Sint-Jan de Doper te Sint-Niklaas (Rijksarchief Gent, BE-A0514.3681), met dank aan Jan De Pagie voor het ter beschikking stellen van kopieën; *Belgisch Staatsblad*, 25 januari 1946, p. 641 (vonnis De Raet, Florimond-Bonifacius); *Belgisch Staatsblad*, 21 juni 1946, p. VII (vonnis Broeckx, Jan-Hubert); L. Swerts, *Dagboek van een zware tijd: Repressiejaren 1944/50*, Antwerpen, 1968; ADVN-Medelingen, 2019, nr. 63 (themanummer *Gemaakt achter prikkeldraad*); P. Boncquet, *Kinderen van de collaboratie*, Antwerpen, 2020, pp. 31-53 (getuigenis Ledy Broeckx); R. Devriese, De Raet, Flor, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023 (<https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/de-raet-flor>); A. Milh, Swerts, Lambert, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023 (<https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/swerts-lambert>).

Krantenkoppen uit onder meer *Gazet van Antwerpen* (1981 en 1986), *Het Volk* (1984, 1990) en *Het Nieuwsblad* (1988, 1991, 1995).
[Collectie Bibliotheca Wasiana, map 492]

Textielontwerper uit Sint-Niklaas zag ideeën verweven

Flor De Raedt tekende zijn kruisweg

De kunstzin van de repressiegevangenen

Repressie-kruisweg van
Flor De Raet : aanklacht
en wanhoopskreet

Tentoonstelling
teken van verzoening

Flor De Raet droeg kruisweg op
aan 242 terdoodveroordeelden

Mysterie rond repressiekruisweg

Meesterwerk van Flor De Raet weg uit Sint-Jan-de-Doperkerk

25 jaar Sint-Jan de Doper-parochie

Kruisweg Flor De Raet wacht
nog op definitieve plaats

Eindelijk nog eens in eigen stad

Flor De Raet stelt imponerend Vlaams werk
tentoon in Sint-Niklaas

Terdoodveroordeelde stond model in kamp van Beverlo